

Waldemar Kowalski

(Jan Kochanowski University in Kielce, Poland)

<https://orcid.org/0000-0003-1692-338X>

e-mail: waldemar.kowalski@ujk.edu.pl

Dochody z dóbr stołowych biskupów krakowskich i arcybiskupów gnieźnieńskich w 1545 r.

*The Revenues from the Landed Estates of Cracow Bishops and Gniezno
Archbishops of 1545*

ABSTRACT

The article discusses the revenues from the landed estates of Cracow bishops and Gniezno archbishops of 1545. The list of revenues was inserted into an inventory of the personal chattel of those dioceses' pastor Piotr Gamrat, who had died that year without a last will and testament. Hence, the Cracow cathedral chapter decided to write down the inventory because their responsibility was to settle the archbishop's debts and to cover the costs of his funeral. The 1545 revenues are confronted with the value of the Cracow

PUBLICATION INFO			
			e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060
THE AUTHOR'S ADDRESS: Waldemar Kowalski, the Department of History of Jan Kochanowski University in Kielce, 17 Uniwersytecka Street, Kielce 25-406, Poland			
SOURCE OF FUNDING: Statutory Research of the Department of History of Jan Kochanowski University in Kielce			
SUBMITTED: 2022.12.08	ACCEPTED: 2023.02.24	PUBLISHED ONLINE: 2023.07.20	
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh		EDITORIAL COMMITTEE E-mail: reshistorica@umcs.pl	

bishops' landed property according to its 1529 taxation, and with the manorial incomes that were documented for a part of the Gniezno archbishopric in 1531. This comparison shows a ca. thirty-percent total income growth in the Cracow bishops' demesne. In one of the three Gniezno archbishops' manorial estates that were taken into account, a hundred percent growth took place, while in the two others the incomes' volume remained almost unchanged.

Key words: Cracow diocese, Gniezno archdiocese, manorial estates, incomes

STRESZCZENIE

Artykuł przedstawia dochody kluczy dóbr stołowych biskupów krakowskich i arcybiskupów gnieźnieńskich spisane w 1545 r. Źródło to jest częścią inwentarza mobiliów pasterza tych diecezji, arcybiskupa Piotra Gamrata, który zmarł we wspomnianym roku, nie pozostawiając testamentu. Inwentarz sporządziła więc krakowska kapituła katedralna, jako że do niej należało spłacenienie długów zmarłego oraz sfinansowanie kosztów jego pogrzebu. Dochody te skonfrontowano z wartością domeny biskupów krakowskich oszacowaną w 1529 r. oraz z dochodami dóbr arcybiskupów gnieźnieńskich zapisanymi w 1531 r. Wynika z tego, że szacunkowy dochód domeny biskupów krakowskich wzrósł między 1529 a 1545 r. o około trzydzieści procent. W jednym z trzech kluczy arcybiskupstwa gnieźnieńskiego dochody wzrosły o około sto procent, zaś dla pozostałych odnotowano tylko niewielkie różnice.

Słowa kluczowe: diecezja krakowska, archidiecezja gnieźnieńska, klucze dóbr, dochody

Ocena wysokości dochodów własności ziemskiej w Polsce na progu epoki nowożytnej to zagadnienie, z którym mierzą się kolejne pokolenia historyków. Świadomość wieloaspektowości problemu zmusza do dyskusji nad źródłami i metodami tych badań, w słusznym przekonaniu o połowiczności ich sukcesu¹. Źródła i poziom dochodów instytucji Kościoła, a przede wszystkim duchowieństwa diecezjalnego, poznajemy z inwentarzy dóbr oraz tzw. *libri beneficiorum*². Szczególne miejsce zajmują w tych studiach poświadczenia retaksacji dóbr. O ile w diecezji krakowskiej

¹ Relatywnie nowe publikacje ilustrujące ten problem to: T. Jurek, [rec.] *Zbyszko Górczak, Rozwój majątków możnowładztwa wielkopolskiego w drugiej połowie XV i początkach XVI wieku. Studium z dziejów wielkiej własności ziemskiej*, Poznań 2007, „Roczniki Historyczne” 2007, 73, s. 277–284; *idem*, *Jeszcze o metodzie badań nad majątkami możnowładczymi*, „Roczniki Historyczne” 2009, 75, s. 232–234; M. Lubczyński, *Szlachta powiatu ksiąskiego za ostatnich Jagiellonów. Struktura majątkowa*, Warszawa–Bellerive-sur-Allier 2016, s. 149–176; K. Boroda, *Drobna szlachta w Królestwie Polskim w drugiej połowie XVI wieku i jej znaczenie społeczno-gospodarcze*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2017, 78, s. 39–65, tu szczególnie s. 43.

² Stan badań nad tymi źródłami podsumowali ostatnio: L. Poniewozik, *Obraz parafii małopolskich w świetle Liber beneficiorum Jana Długosza. Luki i wybrane możliwości uzupełnienia*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2017, 108, s. 237–271; A. Borek, *Liber beneficiorum*

otaksowano beneficja w 1529 r., to na innych obszarach królestwa szacunki te czynione były dopiero w kolejnych dekadach³. Taksa uwzględniała wszystkie źródła dochodów z pominięciem folwarku plebańskiego oraz ofiar *iura stolae*. Zaletą retaksacji są systematyczne i masowe informacje oparte na w miarę ścisłych kryteriach oceny dochodowości poszczególnych majątków. Pamiętać jednak należy, że taksa mogła być zaniżana, co dotyczy m.in. niektórych dóbr stołowych biskupów⁴.

Badania nad dochodowością domeny biskupów krakowskich przed rozbiorami są więcej niż skromne⁵. Odnotować należy też brak zainteresowania tym problemem w odniesieniu do arcybiskupstwa gnieźnieńskiego. Rozwój uposażenia tych urzędów został natomiast już zrekonstruowany, co nie jest obojętne dla dalszych ewentualnych studiów właśnie nad poziomem ich dochodów⁶.

W XV stuleciu domenę biskupów krakowskich stanowiły przede wszystkim klucze: bieskowski, biskupicki (nieopodal Wieliczki), biskupicki (w Lubelskiem), bodzentyński, iłżecki, jangrocki, kielecki, krakowski, ksański, kunowski, lipowiecki, luborzycki, muszyński, radłowski, siedlecki (sielecki), siewierski, sławkowski, uszewski, wawrzeńczycki i złocki (złotowski)⁷. W 1529 r. wymieniono nadto klucze dziesięcinne: lełowski i sądecki. Nie wyczerpuje to liczby wsi zobowiązanych do oddawania dziesięcin mense biskupiej⁸. Taki charakter miał też zapewne wymieniony w 1545 r. klucz sieciechowski, który nie występuje w *Liber retaxationum* i nie jest znany z dotychczasowej literatury opartej na

Jana Łaskiego – przyczynek do krytyki źródłoznawczej gnieźnieńskiej księgi uposażeń, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2019, 112, s. 43–72.

³ *Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529* (tzw. *Liber retaxationum*), wyd. Z. Leszczyńska-Skrętowa, Wrocław 1968 [dalej: LR]. Zob. H. Karbownik, *Libri retaxationum a libri beneficiorum w systemie skarbowości kościelnej w Polsce XV i XVI wieku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1970, 22, 1, s. 215–225; idem, *Ciężary stanu duchownego w Polsce na rzecz państwa od roku 1381 do połowy XVII wieku*, Lublin 1980, s. 128–160; L. Poniewozik, *op. cit.*, s. 248–249.

⁴ O tym vide: H. Karbownik, *Ciężary*, s. 156.

⁵ Pośrednio problemu tego dotyczy monografia J. Muszyńskiej, *Gospodarka dworska w dobrach biskupów krakowskich w połowie XVII wieku*, Kielce 2012; nadto Z. Guldon, J. Wijaczka, *Wysokość i struktura dochodu z dóbr biskupstwa krakowskiego w województwie sandomierskim w końcu XVIII wieku*, „Nasza Przeszłość” 1996, 85, s. 159–206.

⁶ S. Inglot, *Stan i rozmieszczenie uposażenia biskupstwa krakowskiego w połowie XV wieku: próba odtworzenia zaginionej części Liber Beneficiorum Długosza*, Lwów 1925; B. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 1, red. J. Urban, Kraków 1998, s. 178–195; J. Topolski, *Rozwój latyfundiów arcybiskupstwa gnieźnieńskiego od XVI do XVIII wieku*, Poznań 1955.

⁷ S. Inglot, *op. cit.*, s. 16–61.

⁸ B. Kumor, *op. cit.*, s. 191.

źródłał piętnasto- i siedemnastowiecznych⁹. *Redditus* pozwala się jednak domyślać, że do Sieciechowa przeniesiono zarząd klucza, który wcześniej zlokalizowany był w podlubelskich Biskupicach¹⁰. Przed 1529 r. klucz bieskowski wchłonięty został przez klucz ilżecki¹¹, zaś klucze: biskupicki w dekanacie wielickim, sielecki na prawym brzegu Wisły, nieopodal Skalbmierza, wawrzeńczycki, Jangrot oraz Luborzycę wymieniono w *Liber retaxationum* jako części klucza krakowskiego¹². W 1529 r. Dobrowodę, Piestrzec i Zborówek (w XV w. Zborów) w powiecie wiślickim oraz Niekurzę w powiecie sandomierskim odnotowano jako część klucza wiślickiego¹³. Jednak przed 1545 r. osady te wyodrębniono jako klucz dobrowodzki¹⁴. W 1529 r. włość ksańska jest częścią klucza wiślickiego

⁹ W 1359 r. biskup krakowski Bodzanta zwolnił od dziesięciny snopowej na okres trzydziestu lat mieszkańców ziemi lubelskiej, sieciechowskiej i łukowskiej. W 1529 r. odnotowano źródła dochodów skarbu biskupiego w Sieciechowie i okolicy. W interesującym nas okresie położony nad Wisłą Sieciechów, własność miejscowego klasztoru benedyktyńców, to ważny lokalny ośrodek wymiany handlowej. LR, s. 33–36; F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski. Województwo sandomierskie XIII–XVI wiek*, Kielce 1994, s. 129–130; R. Stępień, *O początkach kościoła i parafii pw. św. Wawrzyńca w Sieciechowie w okresie średniowiecza*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2019, 16, 3, s. 33.

¹⁰ Do dalszych dociekań pozostaje, czy zmiana ta łączyła się z przeniesieniem własności klucza biskupickiego na rzecz krakowskiej kapituły. W 1634 r. miasto Biskupice oraz wieś Stróżę i Stromą kupił od kapituły krakowskiej jako dobra dziedziczne biskup kamieniecki Paweł Piasecki, przy czym Stroma lokowana była najpewniej dopiero w XVII w. W 1626 r. jako właściciela Biskupic zapisano jednak nie kapitułę, a biskupa krakowskiego; *Rejestr poborowy województwa lubelskiego (powiat lubelski i urzędowski z r. 1626, Ziemia Łukowska z r. 1620)*, oprac. J. Kolasa, K. Schuster, red. S. Inglot, Wrocław 1958, s. 39; *Województwo lubelskie w drugiej połowie XVI wieku*, Atlas historyczny Polski. Mapy szczegółowe XVI wieku, 3, oprac. S. Wojciechowski, Warszawa 1966, wg indeksu; S. Inglot, *op. cit.*, s. 56; J. Muszyńska, *op. cit.*, s. 34.

¹¹ J. Muszyńska, *Dobra biskupstwa krakowskiego obecnego powiatu szydłowieckiego w okresie staropolskim*, w: *Z dziejów powiatu szydłowieckiego*, red. M. Przeniosło, Szydłowiec 2009, s. 44.

¹² LR, s. 3–10; F. Sikora, *Biskupice*, w: *Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu*, red. T. Jurek, <http://www.slownik.ihpan.edu.pl/search.php?id=2749&q=Biskupice&d=0&t=0> [dostęp: 12 II 2022]; Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Jangrot*, *ibidem*, <http://www.slownik.ihpan.edu.pl/search.php?q=Jangrod&d=3&t=0> [dostęp: 12 II 2022]; W. Bukowski, *Luborzycza*, *ibidem*, <http://www.slownik.ihpan.edu.pl/search.php?id=9345&q=Luborzycza&d=0&t=0> [dostęp: 12 II 2022].

¹³ LR, s. 19–22. S. Inglot (*op. cit.*, s. 63–64) zidentyfikował te osady jako „wsie biskupie, leżące w archidiaconacie sandomierskim, nieobjęte kluczami”. Uwaga ta wymaga przynajmniej częściowej korekty, jako że w XV stuleciu bezsprzeczna jest ich przynależność do prepozytury wiślickiej; E. Wiśniowski, *Prepozytura wiślicka do schyłku XVIII wieku. Materiały do struktury organizacyjnej*, Lublin 1976, wg indeksu.

¹⁴ Tak też zidentyfikowane są w XVII w. J. Muszyńska, *Gospodarka*, s. 27 i passim.

go¹⁵, zaś według wszelkiego prawdopodobieństwa przed 1545 r. stała się częścią dobrowodzkiego kompleksu dóbr. Jednak w XVII stuleciu administracja dóbr stołowych biskupów krakowskich znów rozróżniała klucze dobrowodzki i ksański¹⁶.

Włości arcybiskupie w XVI w. to dobra mazowieckie (księstwo łowickie, to jest klucze: chruśliński, kompiński, łowicki, łyszkowicki, mni-chowicki, skierniewicki, zduński i prokuracja słuńska), nadto klucze: gnieźnieński, grzegorzewski, kamieński, klucki, kurzelowski, opatów-wecki, piątkowski, tumski, uniejowski¹⁷, żniński oraz pojedyncze osady w województwie krakowskim.

Publikowane tu źródło, powstałe i zapisane w nieoczywistych okolicznościach i miejscu, ma istotne znaczenie dla badań nad dochodowością przedstawionych latyfundiów. *Redditus episcopatus Cracoviensis anni 1545* oraz *Redditus archiepiscopatus Gnesnensis 1545* zapisano na pięciu stronach inwentarza rzeczy pozostałych po Piotrze Gamracie¹⁸. Urodzony w 1487 r., w 1538 r. prekonizowany został na biskupa krakowskiego, do której to godności doszedł typową drogą wiodącą przez coraz to bardziej wpływowe i intratne oficja. Nie rezygnując z tego biskupstwa, w 1541 r. objął arcybiskupstwo w Gnieźnie¹⁹. Łączenie godności prymasa oraz pasterza krakowskiego, choć wyjątkowe, nie było bez precedensu²⁰. Spis dochodów płynących z poszczególnych kluczy dóbr sporządzono najpewniej już po śmierci hierarchy, to jest po 27 sierpnia 1545 r. Spisanie inwentarza jest zasługą wawelskiej kapituły, a przede wszystkim powołanej przezeń komisji w składzie: archidiakon Bartłomiej Gądkowski²¹, opat

¹⁵ LR, s. 18–22.

¹⁶ J. Muszyńska, *Gospodarka*, s. 26–27 i passim.

¹⁷ W latach 40. XVI w. wyodrębniono z niego klucze chełmiński i turecki; J. Topolski, *op. cit.*, s. 82, 84–85.

¹⁸ *Inventarium omnium et singularum rerum morte [--] Petri a Gamrathis, Dei gratia archiepiscopi Gnesnensis [--] ac episcopi Cracoviensis*, Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej [dalej: ABKKK], *Inwentarze majątkowe różnych osób*, sygn. Inv. P1, k. 86–87, 88–88v.

¹⁹ K. Hartleb, *Gamrat Piotr h. Sulima*, w: *Polski słownik biograficzny* [dalej: PSB], t. 7, red. W. Konopczyński, Kraków 1948–1958, s. 264–266; H. Borcz, *Gamrat Piotr*, w: *Encyklopedia katolicka* [dalej: EK], t. 5, red. L. Bieńkowski et al., Lublin 1989, kol. 847–848.

²⁰ Vide: W. Müller, *Diecezje w okresie potrydenckim*, w: *Kościół w Polsce*, t. 2, *Wiek XVI–XVIII*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1970, s. 136.

²¹ Kanonik krakowski od 1540 r., kanclerz Gamrata od 1541 r., zaś archidiakon od 1544 r. P. Dawid, *Przepisy archidiakona Bartłomieja Gądkowskiego*, „*Collectanea Theologica*” 1933, 14, 1–2, s. 254–259.

mogilski Erazm Ciołek²², scholastyk Andrzej Czarnkowski²³, kantor Benedykt Izbiński²⁴ oraz kanonicy: Piotr Myszkowski²⁵, Filip Padniewski²⁶ i Piotr Porębski²⁷. Jako reprezentant Zygmunta Starego dołączył do nich kanclerz koronny Tomasz Sobocki²⁸. Ponieważ Gamrat nie pozostawił testamentu, ich zadaniem było oszacowanie masy spadkowej oraz dochodów mensy, m.in. w celu pokrycia długów oraz kosztów pogrzebu arcybiskupa²⁹.

Z nieprecyzyjnych, siłą rzeczy, szacunków wynika, że w ciągu XIII–XV w. Gniezno, a za nim Kraków, otwierały porządek polskich diecezji ustalony według kryterium wartości majątków biskupich. Dochód roczny arcybiskupstwa gnieźnieńskiego, bez wartości robocizny ludności tych dóbr, to około 11 000 grzywien, zaś dochody dziesięcenne biskupów krakowskich oszacowano na ponad 5000³⁰. Taka hierarchia dochodów trwała, według wszelkiego prawdopodobieństwa, w XVI stuleciu. Około 1566–1568 r. otwierało ją Gniezno z dochodem rocznym 60 000 złp, zaś zaraz za tą stolicą biskupią widzimy Kraków z sumą 50 000 złp³¹. We-

²² Opat w latach 1522–1547, sufragan krakowski od 1544 r. W. Pociecha, *Erazm Ciołek, opat mogilski († 1546)*, Kraków 1938.

²³ Kanonik katedralny krakowski od 1540 r. i scholastyk kapituły od 1543 r. J. Nowacki, *Czarnkowski Andrzej h. Nałęcz*, w: *PSB*, t. 4, red. W. Konopczyński, Kraków 1938, s. 216.

²⁴ Kanonik katedralny krakowski od 1527 r. W 1541 r. był generalnym prokuratorem kapituły; E. Kaniewska, *Izdbieński (Izbieński, Izbiński) Benedykt h. Poraj*, w: *PSB*, t. 10, red. K. Lepszy, Wrocław 1962–1964, s. 195; E. Gigilewicz, *Izdbieński, Izbiński, Benedykt*, w: *EK*, t. 7, red. S. Wielgus et al., Lublin 1997, kol. 596–597.

²⁵ Kanonik katedralny krakowski od około 1542 r. S. Brzozecki, *Myszkowski Piotr*, w: *EK*, t. 13, red. E. Gigilewicz et al., Lublin 2009, kol. 591–593.

²⁶ Kanonik katedralny krakowski od 1538 r. L. Hajdukiewicz, H. Kowalska, *Filip Padniewski h. Nowina*, w: *Internetowy polski słownik biograficzny*, <https://www.ipb.nina.gov.pl/a/biografia/filip-padniewski-h-nowina> [dostęp: 15 II 2022].

²⁷ Kanonik katedralny krakowski od 1542 r. z prowizji arcybiskupa. W. Urban, *Porębski Piotr h. Kornicz*, w: *PSB*, t. 27, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1983, s. 662–663.

²⁸ Kanclerz koronny od 1545 r. *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej*, t. 10, *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, oprac. K. Chłapowski et al., Kórnik 1992, nr 208.

²⁹ Zagadnienia te przedstawił szczegółowo, m.in. na podstawie przywołanego tu inwentarza, I. Polkowski, *Spadek po prymasie, arcybiskupie gnieźnieńskim a biskupie krakowskim Piotrze Gamracie*, Kraków 1888, s. 3–5), co zwalnia od referowania ich w tym miejscu.

³⁰ Obraz taki nakreślił J. Szymański (*Biskupstwa polskie w wiekach średnich. Organizacja i funkcje*, w: *Kościół w Polsce*, t. 1, *Średniowiecze*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1966 [1968], s. 184–185) na podstawie fragmentarycznych i retrospektywnych analiz oraz opartych na nich szacunków.

³¹ B. Kumor, „Złoty wiek”. *Reformacja protestancka i reforma katolicka (1506–1572)*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, Poznań–Warszawa 1974, s. 32.

dług taryfy pogłównego uchwalonego w 1520 r. arcybiskup gnieźnieński miał płacić 300 fl, zaś pozostali biskupi – po 150 złp. Taryfa pogłównego przyjęta w 1590 r. zobowiązywała arcybiskupa do wpłacenia 600 fl, biskupa krakowskiego do uiszczenia 500 złp; dla wszystkich pozostałych biskupów koronnych przyjęto zaś stawkę 300 fl³².

Publikowane tu źródło informuje o szacunkowych dochodach z poszczególnych kluczy dóbr, co niekiedy uzupełniane jest wskazaniem sum, które rzeczywiście wpłynęły. Choć niektóre z nich są, jak czytamy, заниżone, zapisy sugerują, że w takich przypadkach uiszczono zasadniczą część należności. Rejestr potwierdza istotną rolę dziesięcin dla skarbu biskupiego; sugeruje też, że było to stosunkowo pewne źródło dochodu. Część dziesięcin była zapewne sprzedawana lokalnie, co możliwe było dzięki rozbudowanej administracji kluczy i lokalnym rynkom zbytu³³. Prostszy rozwiązaniem, choć niekoniecznie bardziej zyskownym, było wydzierżawianie dochodów³⁴.

Prawdziwość deklaracji względem zakładanej i realnej dochodowości tych dóbr nie budzi wątpliwości, zważywszy że notowane były dla wewnętrznych potrzeb wawelskiej kapituły katedralnej, która działała pod presją okoliczności. Na zwrot długu pod zastaw biskupich sreber oczekiwała królowa Bona; trzeba było też zmierzyć się z niemałymi kosztami pogrzebu³⁵. Porównanie z analogicznymi rejestrami z innych lat XVI w., jeśli tylko zostaną odnalezione, pozwoliłoby wykazać, w jakim stopniu administratorzy poszczególnych kluczy dóbr wywiązywali się z regularnego zaopatrywania skarbu biskupiego zgodnie z założonymi możliwościami. Zważywszy jednak na stałość takich czynników jak warunki naturalne, organizacja produkcji i zbytu, a także powtarzalność klęsk elementarnych, założyć można, że wykazana w źródle rozbieżność między oczekiwanymi

³² A. Wyczański, *Uwarstwienie społeczne w Polsce XVI wieku. Studia*, Wrocław 1977, s. 202. J. Muszyńska (*Gospodarka*, s. 23) zakłada jednak większą dochodowość dóbr biskupów krakowskich niż domeny arcybiskupiej przed połową XVII w. Cf. W. Pawlikowska-Butterwick, *Kariery episkopatu Wielkiego Księstwa Litewskiego w okresie od 1544 do 1632 roku w kontekście dochodów z biskupstw*, „Nasza Przeszłość” 2021, 136, s. 94.

³³ O organizacji obowiązków w kluczach dóbr biskupich i zarządzaniu nimi vide: S. Ingłot, *op. cit.*, s. 103–109. O wadze rynków regionalnych, lokalnych oraz o informujących o ich zasięgu miarach nasypowych zob. J. Topolski, *Gospodarstwo wiejskie w dobrach arcybiskupstwa gnieźnieńskiego od XVI do XVIII wieku*, Poznań 1958, s. 382–387; S. Mielczarski, *Rynek zbożowy na ziemiach polskich w drugiej połowie XVI i pierwszej połowie XVII wieku. Próba rejonizacji*, Gdańsk 1962; K. Skupieński, *Struktury systemowe polskich miar zbożowych w XVI wieku*, „Przegląd Historyczny” 1978, 69, 4, s. 623–646.

³⁴ Wynika to poniekąd z obserwacji J. Muszyńskiej (*Gospodarka*, s. 62–65), która stwierdziła niewielki udział duchowieństwa w splewaniu wiślanym.

³⁵ O tym pisze szeroko I. Polkowski, *op. cit.*, *passim*.

a faktycznymi wpływami nie wystąpiła wyłącznie w 1545 r.³⁶ Była też zapewne zbliżona do sytuacji odnotowanej w tym roku.

Szersza ocena wartości poznawczych publikowanego spisu byłaby dziś przedwczesna. Dla uzasadnienia potrzeby tej edycji warto jednak skonfrontować podane w źródle sumy z szacunkowymi dochodami zapisanymi w *Liber retaxationum*.

Tabela 1. Szacunkowe dochody mensy krakowskiego ordynariusza w latach 1529 i 1545

Lp.	Klucz	1529		1545		Dochód w 1545 r. jako % dochodu 1529 r.
		grzywny/grosze/denary		złote polskie		
		grosze/denary		grosze		
2	biskupicki/sie- ciechowski	487/13,5/6		800		103
		23 389,5/6		24 000		
3	iłżecki	1316/21		4200		199
		63189		126 000		
4	kielecki	506/13/1		850		105
		24 301/1		25 500		
5	krakowski	1179/16/12		1000		53
		56 608/12		30 000		
6	kunowski	269/7,5		500		116
		12 919,5		15 000		
7	lełowski	500		1500		187
		24 000		45 000		
8	lipowiecki	159,5/7		270		106
		7663		8100		
9	muszyński	14/16		–		–
		688		–		
10	radłowski	345/6,67		1000		181
		16 566,67		30 000		
11	sądecki	1513,5/11/11,5		2800		116
		72 659/11,5		84 000		
12	siewierski	392,5/15/3		700		111
		18 855/3		21 000		

³⁶ Zob. W. Kula, *Teoria klęsk elementarnych i zniszczeń wojennych*, w: idem, *Rozwój gospodarczy Polski XVI–XVIII w.*, [oprac.] J. Kochanowicz, Warszawa 1993, s. 126–140, zaś na s. 136 *expressis verbis* o „nieoczywistym” wpływie klęsk na gospodarkę. Autor konkluduje, że był on stosunkowo najmniej dotkliwy dla wielkiej własności ziemskiej, *per saldo* odpornej na przejściowe, lokalne czy regionalne załamanie się dynamiki życia gospodarczego.

13	sławkowski	136,5/15,17	500	228
		6567,17	15 000	
14	uszewski	313/6	700	140
		15 024/6	21 000	
15	wiślicki/dobrowodzki	607/6	1120	115
		29142	33 600	
16	złocki	505/21	1000	124
		24261	30 000	
17	Razem	[8725,5/16/4,5]	18 640	133
		[418 840/4,5]	559 200	

Uwaga: W tabeli uwzględniono korekty odnotowanych w źródle sum zaproponowane przez wydawczynię LR. Zgodnie z jej sugestią w wierszu „Razem” przyjęto wielkości przybliżone.

Źródło: ABKKK, Inwentarze majątkowe różnych osób, sygn. Inv. P1, k. 86–87; LR, s. 3–46.

Według autora analizowanych tu zapisów do ściągnięcia możliwe było 12 190 złp z ogólnej sumy szacunkowych dochodów 18 640 złp. Różnica 6450 fl to m.in. koszty uzyskania oraz stwierdzone *expressis verbis* inne zobowiązania. Z tabeli 1 wynika nadto, że szacunkowy dochód domeny biskupów krakowskich wzrósł między 1529 a 1545 r. o około 33%. Jeśli przyjąć, że w nieokreślonym stopniu był to wzrost pozorny, to mógł on wynikać z zaniżenia wyników retaksacji dla celów podatkowych oraz z postępującej inflacji³⁷. Zapewne jednak w 1545 r. wliczono dochody z folwarków, których nie było potrzeby uwzględniać w 1529 r.

Dla archidiecezji gnieźnieńskiej porównywalne dane, pochodzące z 1531 r., dostępne są tylko dla kluczy: łowickiego, skierniewickiego i łęgonickiego. Są to czynsze z domów i pól, opłaty od rzemieślników, wójtostw, z karczem i młynów, dziesięciny oraz rozmaite daniny zwyczajowe. Na ogół źródło określa wartość pieniężną tych świadczeń, która tylko wyjątkowo pomijana jest przy *spisnym* czy *wiecznym*³⁸. Wartość klucza łęgonickiego to 1328 florenów, zaś kluczy łowickiego i skierniewickiego to 3514/24 oraz 1580/24 złp³⁹. Konfrontacja omawianych tu źródeł pokazuje, że między 1531 a 1545 r. klucz łęgonicki zwiększył nieznacznie swe

³⁷ Dewaluacja pieniądza była powolna i długotrwała, vide: J. Topolski, *Narodziny kapitalizmu w Europie XIV–XVII wieku*, Warszawa 1987, s. 67–75, 137–140.

³⁸ *Spisne* było wynagrodzeniem poborców podatkowych, zaś *wieczne* składali chłopci urzędnikom sądowym; A. Zajda, *Nazwy staropolskich powinności feudalnych danin i opłat (do 1600 roku)*, Warszawa–Kraków 1979 („Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze”, 497, 60), s. 183–184, 198–199. Cf. P. Guzowski, *Chłopi i pieniądze na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych*, Kraków 2008, s. 31–41.

³⁹ *Visitationes bonorum archiepiscopatus necnon capituli Gnesnensis saeculi XVI*, ed. B. Ulanowski, Cracoviae 1920, s. 668–688.

dochody (o około 20%), *conscriptio* [...] *valoris* klucza łowickiego pokazuje już jednak prawie stuprocentowy wzrost, zaś dochody klucza skierniewickiego pozostały w zasadzie na niezmienionym poziomie. Jednak tylko w odniesieniu do ostatniego z wymienionych tu kluczy można dowodnie stwierdzić, że ocena jego wartości oparta była na podobnych kryteriach, to jest bez uwzględniania dochodów z biskupich folwarków.

Publikowany tu wykaz wykorzystał Ignacy Polkowski, który jednak tylko wzmiankuje sumaryczne wpływy z majątków obu diecezji⁴⁰. Nie są znane kopie tego źródła ani inne wersje poprzedzające jego powstanie. Podstawę źródłową opracowano według wskazań stosownej instrukcji wydawniczej⁴¹. Zachowano właściwości pisowni, w tym ligatury. Nieliczne skróty rozwinięto, nie sygnalizując tego. Rzeczownik *florenus*, abrewiowany przez autora źródła *flr.* lub *flor.*, ujednolicono jako *fl.* W niewielkim stopniu zmodyfikowano też interpunkcję.

Inwentarz liczy 113 kart o wymiarach 194×300 mm. Pisany jest lekko kursywną italiką⁴² na papierze ze znakiem wodnym: podwójny krzyż (godło zakonu duchaków) i dwie ręce⁴³. Na tej podstawie jako źródło pochodzenia papieru wskazać można papiernię duchacką zwaną też halerowską na krakowskim Prądniku⁴⁴.

*Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej,
Inwentarze majątkowe różnych osób, sygn. Inv. P1, k. 86–87, 88–88v.*

[k. 86]

Redditus episcopatus Cracoviensis anni 1545

Clavis Cracoviensis reddit annuatim circiter 1000 fl., ex ea nihil hoc anno illatum in thesaurum preter 200 fl. ex predio Iangrod.

Clavis Leloviensis redditus locati 1500 fl. ad ratione eius summe illati in thesaurum fl. 500.

Clavis Szewierskiensis redditus locati fl. 400, quorumvis[?] 700 fl. et ultra reddere soleat, tamen 300 pro obsequiis seu stipendio domino

⁴⁰ I. Polkowski, *op. cit.*, s. 12.

⁴¹ A. Wolff, *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI wieku*, „*Studia Źródłoznawcze*” 1957, 1, s. 155–181.

⁴² Zob. J. Słowiński, *Rozwój pisma łacińskiego w Polsce XVI–XVIII wieku*, Lublin 1992, s. 92–104.

⁴³ Informacja ta za A. Perzanowską (*Inwentarze majątkowe różnych osób. Inwentarz archiwalny*, Kraków 2003, s. 3, mps w ABKKK), która jednak nie identyfikuje papierni.

⁴⁴ W. de Tournelle, *Cztery wieki papiernictwa w Polsce*, „*Przegląd Papierniczy*” 1946, 2, 15–16, s. 2.

voiewodzicz Radzieiowski⁴⁵ cedunt, 400 vero fl. ad thesaurum inferi debent.

Clavis Slawkoviensis reddit annuatim circiter fl. 500.

Clavis Lipowiczensis circiter 270 fl.

Clavis Dobrovodensis decime locate fl. 1000, ad rationem eius summe 500 fl. soluti. Ex eisdem bonis census annui 120 fl. predia, quorum domino Czechowski⁴⁶ concessa.

Clavis Kelczensis decime locate fl. 600, ad rationem eius summe 200 fl. soluti. Ex eisdem bonis annui census 250 fl. ultra vel ultra, preter predia et alios redditus.

[k. 86v.]

Clavis Bodzęczinensis decime locate 400 fl., hec summa est soluta et preterea 200 fl. Ad rationem insequentis anni proventuum a venditore decimarum additi, qui illi reddi debent. Census annui ex eisdem bonis 300 fl., preter avenam pendi a colonis solutam et prediorum aliquot fructum.

Clavis Ilzensis redditus nummarii prediales et decime omnes cis fluvium Istulam locantur fl. 2700. Ex hac summa ad thesaurum 500 fl., domino vero Bal⁴⁷ iussu domini Reverendissimi fl. 300 numerati.

Clavis Kunoviensis redditus nummarii et prediales donati domino pallatino Mazowie⁴⁸. Decime vero domino Hieronimo Czechowski, tribuno Shendomiriensi⁴⁹. Aestimatur omnia 500 fl.

⁴⁵ Być może związany z dworem królewskim Mikołaj Radziejowski (ok. 1503–1567), syn Andrzeja, wojewody płockiego, lub jeden z jego dwu braci; I. Gieysztorowa, *Radziejowski Mikołaj*, w: *PSB*, t. 31, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987, s. 76–79.

⁴⁶ Skądinąd nieznaną, zapewne z Czechowskich w powiecie wiślickim województwa sandomierskiego, o których A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 3, Warszawa 1900, s. 345. W 1508 r. Czechów był szlachecką wsią podzieloną. *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. 4, Małopolska, cz. 2, oprac. A. Pawiński, Warszawa 1886, s. 490.

⁴⁷ Balowie herbu Gozdawa w połowie XVI w. związani byli przede wszystkim z ziemią sanocką; A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 1, Warszawa 1899, s. 90–91. Ostrożnie można jednak założyć, że źródło wzmiankuje jednego z braci: Matjusza lub Stanisława o tym nazwisku. W latach 50. XVI w. poślubili oni siostry, córki Mikołaja, właściciela Jedlińska w powiecie radomskim, piszącego się z tego miasta; W. Kowalski, „Comonitas gentis Scoticae” w *Jedlińsku w pierwszej połowie XVII stulecia*, „Kieleckie Studia Historyczne” 1991, 9, s. 24.

⁴⁸ Zapewne chodzi tu o zmarłego w 1544 r. Jana, młodszego brata arcybiskupa; A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 5, Warszawa 1902, s. 363.

⁴⁹ O Hieronimie Czechowskim, wojskim sandomierskim, wiadomo jedynie, że żył jeszcze w 1547 r. *Matricularum Regni Poloniae summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur, Pars IV, Sigismundi I regis tempora complectens (1507–1548)*, vol. 1, *Acta cancellariorum 1507–1548*, wyd. T. Wierzbowski, Varsoviae 1910, nr 7982. Nie odnotowano go natomiast w stosownym tomie serii *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy*.

Clavis Szieciechoviensis redditus locati magnifico domino Cancellario regni⁵⁰ una cum decimis fl. 700.

Biskupicze bona pertinentia ad clavem Szieciechoviensem concessa domino Rey⁵¹. Proventus aestimatur fl. 100.

Clavis Zlotensis redditus omnes atque decime locate fl. 1000. Ad rationem eius summe fl. 500 soluti, postea 100 fl. per eum, qui conduxit iussu Reverendissimi domini distributi.

Eiusdem clavis Ilzensis decime ultra fluvium Istulam locate domino Iłowski, castellano Zakroczimensi⁵² fl. 1500, ex hac summa numerati fl. 400.

[k. 87r.]

Clavis Radloviensis redditus una cum decimis circiter 1000 fl. aestimantur, ex iis nihil solutum.

Clavis Shadecensis decime locate Casparo Italo⁵³ 2800 fl., nihil in thesaurum illatum.

Ushew redditus omnes una cum decimis locati fl. 700. Domino Lubomirski⁵⁴ ex hac summa numerati fl. 400 pro cœmendis vinis.

Mushina nihil.

Summa exigendorum florenorum 12190.

Extractorum autem florenorum 4700.

[k. 88r.]

Redditus archiepiscopatus Gnesnensis 1545

Clavis Gnesnensis redditus nummari et decimarum fl. 350 aestimantur preter prediorum fructum et reditum ex piscibus.

Clavis Znenesis redditus nummarii et decimarum ad 1600 fl. preter fructum prediorum et alios redditus ex colonis.

⁵⁰ Najpewniej Paweł Wolski, który zrezygnował z kanclerstwa 5 VIII 1544 r. Nie sposób jednak definitywnie wykluczyć, że autor źródła miał na uwadze już nowego kanclerza, którym w styczniu został Tomasz Sobocki. *Urzednicy centralni*, nr 207, 208.

⁵¹ Mikołaj Rej, poeta i teolog ewangelicki. Jako zarządca klucza i sprzedawca dziesięcin odnotowany już w latach 1542–1543. S. Paulowa, *Materiały do biografii Mikołaja Reja w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Lublinie*, „Archeion” 1970, 53, s. 88.

⁵² Aleksander Iłowski, kasztelan zakroczymski w 1544 r. A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 8, Warszawa 1905, s. 51.

⁵³ Być może tożsamy z Gaspare, Włochem, doktorem i fizykiem miejskim, który został zatrudniony na dworze królewskim w 1558 r., jednak w Krakowie przebywał już wcześniej; D. Quirini-Popławska, *Działalność Włochów w Polsce w I połowie XVI wieku na dworze królewskim, w dyplomacji i hierarchii kościelnej*, Kraków 1973, s. 40–41.

⁵⁴ Być może Seweryn z Lubomierza, którego wspomina A. Boniecki, A. Reiski, *Herbarz polski*, t. 15, Warszawa 1912, s. 58.

Clavis Camenensis redditus locati fl. 700 domino pallatino Poznanensi⁵⁵.

Clavis Opathovek redditus locati fl. 1700. Predium vero unum domino Opalenski, prefecto curie Serenissimi regis Junioris⁵⁶, est concessum ex quo 300 fl. capit annuatim.

Clavis Unieioviensis redditus omnes locati domino Pegowski⁵⁷ 2000 fl. Soluti ad rationem eius summe 800 fl.^a

Clavis Grzegorzowiensis redditus locati fl. 1150^b domino Drzewicki, canonico Cracoviensi⁵⁸. Ad rationem eius summe fl. 600 sunt soluti.

Clavis Vielunensis redditus locati Casparo Italo⁵⁹ fl. 700.

[k. 88v.]

Clavis Piątkowiensis redditus locati domino castellano Inowłodenski⁶⁰ fl. 1600.

Clavis Lovicensis redditus omnes aestimantur et locantur 7000 fl., excepto quod qui conducunt alere 150 equos et 50 homines per 13 hebdomadas solent, et preterea 50 vasa cervisie annuatim prebent soluti, ad rationem eius summe fl. 1000.

⁵⁵ Janusz Latalski, wojewoda poznański od 1538 r. I. Kaniewska, *Janusz (Jan) Latalski h. Prawdzic*, w: *PSB*, t. 16, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1971, s. 563–565.

⁵⁶ Piotr Opaliński, wychowawca i ochmistrz dworu Zygmunta Augusta. W. Dworzaczek, *Opaliński (Opaleński) Piotr z Brina h. Łódzia*, w: *PSB*, t. 24, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979, s. 97–100; A. Wyczański, *Między kulturą a polityką: sekretarze królewscy Zygmunta Starego (1506–1548)*, Warszawa 1990, s. 260; A. Sucheni-Grabowska, *Zygmunt August, król polski i wielki książę litewski. 1520–1562*, Warszawa 1996, s. 19, 53, 54.

⁵⁷ Być może mowa tu o zmarłym w 1589 r. Wojciechu Pegowskim, scholastyku sandomierskim. J. Wiśniewski, *Katalog prałatów i kanoników sandomierskich od 1186 do 1926 r. tudzież sesje kapituły sandomierskiej od 1581 do 1866 r.*, Radom 1926, s. 231.

⁵⁸ Około połowy stulecia było kilku kanoników katedralnych o tym nazwisku, zaś lata ich instalacji i członkostwa w wawelskiej kapitule są nieustalone. Ze względu na pozycję w tym gremium wskazać wypadałoby jednak przede wszystkim wybitnego intelektualistę Jana Maurycego Drzewickiego. L. Łętowski, *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich*, t. 2, cz. 2, *Prałaci i kanonicy krakowscy*, Kraków 1852, s. 206; L. Szczucki, [rec.] *Leandro Perini, Note e documenti su Pietro Perna libraio-tipografo a Basi-lea, „Nuova Rivista Storic”, anno L, 1966, fasc. I–II s. 146–200; Ancora sul libraio-tipografo Pietro Perna e su alcune figure di eretici italiani in rapporto con lui negli anni 1549–1555, tamże, anno LI, fasc. III–IV, s. 363–404*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 1971, 16, s. 205–208; W. Urban, *O kole Trzecieckiego (Starszego)*, w: idem, *Et hæc facienda et illa non omittenda. Profesor Waclaw Urban w swych dziełach wybranych*, red. A. Kądziała et al., Warszawa 2012, *Opera Necessaria*, s. 71–72.

⁵⁹ Vide: przypis 53.

⁶⁰ Zygmunt Parzęczewski, kasztelan inowłodzki do 22 X 1545 r., a następnie łęczycki. *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku*, t. 2, *Ziemie łęczycka, sieradzka i wieluńska*, z. 2, *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku*, oprac. E. Opaliński, H. Żerek-Kleszcz, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1993, nr 124.

Clavis Squirnieviczensis redditus æstimantur fl. 1500 preter prediorum fructus.

Clavis Legoniczensis redditus æstimantur fl. 1600.

Clavis Shadzieiowicze redditus æstimantur fl. 1100.

Clavis Curzeloviensis redditus 400.

Prussy 300 fl.

Ex salinis Cracoviensibus 100 fl. annuatim.

Summa exigendorum fl. 19400

Summa exactorum fl. 2400

^a po spacji i pisane tą samą ręką

^b abrewiacja flr

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Archival sources (Źródła archiwalne)

Inventarium omnium et singularum rerum morte [--] Petri a Gamrathis, Dei gratia archiepiscopi Gnesnensis [--] ac episcopi Cracoviensis, Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej, Inwentarze majątkowe różnych osób, sygn. Inv. P1.

Printed sources (Źródła drukowane)

Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej z roku 1529 (tzw. *Liber retaxationum*), wyd. Z. Leszczyńska-Skrętowa, Wrocław 1968.

Matricularum Regni Poloniae summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur, Pars IV, Sigismundi I regis tempora complectens (1507–1548), vol. 1, *Acta cancellariorum 1507–1548*, wyd. T. Wierzbowski, Varsoviæ 1910.

Rejestr poborowy województwa lubelskiego (powiat lubelski i urzędowski z r. 1626, Ziemia Łukowska z r. 1620), oprac. J. Kolasa, K. Schuster, red. S. Inglot, Wrocław 1958.

Visitationes bonorum archiepiscopatus necnon capituli Gnesnensis saeculi XVI, ed. B. Ulanowski, Cracoviæ 1920.

Studies (Opracowania)

Boniecki A., *Herbarz polski*, t. 1, Warszawa 1899.

Boniecki A., *Herbarz polski*, t. 3, Warszawa 1900.

Boniecki A., *Herbarz polski*, t. 5, Warszawa 1902.

Boniecki A., *Herbarz polski*, t. 8, Warszawa 1905.

Boniecki A., Reiski A., *Herbarz polski*, t. 15, Warszawa 1912.

Borc H., *Gamrat Piotr*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 5, red. L. Bieńkowski et al., Lublin 1989.

Borek A., *Liber beneficiorum Jana Łaskiego – przyczynek do krytyki źródłoznawczej gnieźnieńskiej księgi uposażeń*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2019, 112.

Boroda K., *Drobna szlachta w Królestwie Polskim w drugiej połowie XVI wieku i jej znaczenie społeczno-gospodarcze*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2017, 78.

Brzozecki S., *Myszkowski Piotr*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 13, red. E. Gigilewicz et al., Lublin 2009.

Dawid P., *Przepisy archidiakona Bartłomieja Gądkowskiego*, „Collectanea Theologica” 1933, 14, 1–2.

- Dworzaczek W., *Opaliński (Opaleński) Piotr z Bnina h. Łódzia*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 24, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979.
- Gieysztorowa I., *Radziejowski Mikołaj*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 31, red. E. Rostworowski, Wrocław 1987.
- Gigilewicz E., *Izdbieński, Izbiński, Benedykt*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 7, red. S. Wielgus et al., Lublin 1997.
- Guldon Z., Wijaczka J., *Wysokość i struktura dochodu z dóbr biskupstwa krakowskiego w województwie sandomierskim w końcu XVIII wieku*, „*Nasza Przeszołość*” 1996, 85.
- Guzowski P., *Chłopi i pieniądze na przełomie średniowiecza i czasów nowożytnych*, Kraków 2008.
- Hartleb K., *Gamrat Piotr h. Sulima*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 7, red. W. Konopczyński, Kraków 1948–1958.
- Ingłot S., *Stan i rozmieszczenie uposażenia biskupstwa krakowskiego w połowie XV wieku: próba odtworzenia zaginionej części Liber Beneficiorum Długosza*, Lwów 1925.
- Jurek T., *Jeszcze o metodzie badań nad majątkami możnowładczymi*, „*Roczniki Historyczne*” 2009, 75.
- Jurek T., [rec.] *Zbyszko Górczak, Rozwój majątków możnowładztwa wielkopolskiego w drugiej połowie XV i początkach XVI wieku. Studium z dziejów wielkiej własności ziemskiej*, Poznań 2007, „*Roczniki Historyczne*” 2007, 73.
- Kaniewska E., *Izdbieński (Izbieński, Izbiński) Benedykt h. Poraj*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 10, red. K. Lepszy, Wrocław 1962–1964.
- Kaniewska I., *Janusz (Jan) Latański h. Prawdzic*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 16, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1971.
- Karbownik H., *Ciężary stanu duchownego w Polsce na rzecz państwa od roku 1381 do połowy XVII wieku*, Lublin 1980.
- Karbownik H., *Libri retaxationum a libri beneficiorum w systemie skarbowości kościelnej w Polsce XV i XVI wieku*, „*Czasopismo Prawno-Historyczne*” 1970, 22, 1.
- Kiryk F., *Urbanizacja Małopolski. Województwo sandomierskie XIII–XVI wiek*, Kielce 1994.
- Kowalski W., „*Comonitas gentis Scoticae*” w Jedlińsku w pierwszej połowie XVII stulecia, „*Kieleckie Studia Historyczne*” 1991, 9.
- Kula W., *Teoria klęsk elementarnych i zniszczeń wojennych*, w: idem, *Rozwój gospodarczy Polski XVI–XVIII w.*, [oprac.] J. Kochanowicz, Warszawa 1993.
- Kumor B., *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 1, red. J. Urban, Kraków 1998.
- Kumor B., „*Złoty wiek*”. *Reformacja protestancka i reforma katolicka (1506–1572)*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, Poznań–Warszawa 1974.
- Lubczyński M., *Szlachta powiatu ksiąskiego za ostatnich Jagiellonów. Struktura majątkowa*, Warszawa–Bellerive-sur-Allier 2016.
- Łętowski L., *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich*, t. 2, cz. 2, *Prałaci i kanonicy krakowscy*, Kraków 1852.
- Mielczarski S., *Rynek zbożowy na ziemiach polskich w drugiej połowie XVI i pierwszej połowie XVII wieku. Próba rejonizacji*, Gdańsk 1962.
- Müller W., *Diecezje w okresie potrydenckim*, w: *Kościół w Polsce*, t. 2, *Wiek XVI–XVIII*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1970.
- Muszyńska J., *Dobra biskupstwa krakowskiego obecnego powiatu szydłowieckiego w okresie staropolskim*, w: *Z dziejów powiatu szydłowieckiego*, red. M. Przeniosło, Szydłowiec 2009.
- Muszyńska J., *Gospodarka dworska w dobrach biskupów krakowskich w połowie XVII wieku*, Kielce 2012.
- Nowacki J., *Czarnkowski Andrzej h. Nałęcz*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 4, red. W. Konopczyński, Kraków 1938.

- Paulowa S., *Materiały do biografii Mikołaja Reja w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Lublinie*, „Archeion” 1970, 53.
- Pawlikowska-Butterwick W., *Kariery episkopatu Wielkiego Księstwa Litewskiego w okresie od 1544 do 1632 roku w kontekście dochodów z biskupstw*, „Nasza Przeszłość” 2021, 136.
- Perzanowska A., *Inwentarze majątkowe różnych osób. Inwentarz archiwalny*, Kraków 2003, mps w Archiwum i Bibliotece Krakowskiej Kapituły Katedralnej.
- Pociecha W., *Erazm Ciołek, opat mogiński († 1546)*, Kraków 1938.
- Polkowski I., *Spadek po prymasie, arcybiskupie gnieźnieńskim a biskupie krakowskim Piotrze Gamracie* 1888.
- Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*, t. 4: Małopolska, cz. 2, oprac. A. Pawiński, Warszawa 1886.
- Poniewozik L., *Obraz parafii małopolskich w świetle Liber beneficiorum Jana Długosza. Luki i wybrane możliwości uzupełnienia*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2017, 108.
- Quirini-Popławska D., *Działalność Włochów w Polsce w I połowie XVI wieku na dworze królewskim, w dyplomacji i hierarchii kościelnej*, Kraków 1973.
- Skupieński K., *Struktury systemowe polskich miar zbożowych w XVI wieku*, „Przegląd Historyczny” 1978, 69, 4.
- Słowiński J., *Rozwój pisma tacińskiego w Polsce XVI–XVIII wieku*, Lublin 1992.
- Stępień R., *O początkach kościoła i parafii pw. św. Wawrzyńca w Sieciechowie w okresie średniowiecza*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny” 2019, 16, 3.
- Sucheni-Grabowska A., *Zygmunt August, król polski i wielki książę litewski. 1520–1562*, Warszawa 1996.
- Szczucki L., [rec.] *Leandro Perini, Note e documenti su Pietro Perna libraio-tipografo a Basi-lea, „Nuova Rivista Storic”, anno L, 1966, fasc. I–II s. 146–200; Ancora sul libraio-tipografo Pietro Perna e su alcune figure di eretici italiani in rapporto con lui negli anni 1549–1555, tamże, anno LI, fasc. III–IV, s. 363–404, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 1971, 16.*
- Szymański J., *Biskupstwa polskie w wiekach średnich. Organizacja i funkcje*, w: *Kościół w Polsce*, t. 1, *Średniowiecze*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1966 [1968].
- Topolski J., *Gospodarstwo wiejskie w dobrach arcybiskupstwa gnieźnieńskiego od XVI do XVIII wieku*, Poznań 1958.
- Topolski J., *Narodziny kapitalizmu w Europie XIV–XVII wieku*, Warszawa 1987.
- Topolski J., *Rozwój latyfundiów arcybiskupstwa gnieźnieńskiego od XVI do XVIII wieku*, Poznań 1955.
- de Tournelle W., *Cztery wieki papiernictwa w Polsce*, „Przegląd Papierniczy” 1946, 2, 15–16.
- Urban W., *O kole Trzecieckiego (Starszego)*, w: W. Urban, *Et hæc facienda et illa non omittenda. Profesor Waclaw Urban w swych dziełach wybranych*, red. A. Kądziała, W. Kowalski, J. Muszyńska, Z. Pietrzyk, Warszawa 2012, Opera Necessaria.
- Urban W., *Porębski Piotr h. Kornicz*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 27, red. E. Rostworowski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1983.
- Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej*, t. 10, *Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, oprac. K. Chłapowski et al., Kórnik 1992.
- Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku*, t. 2, *Ziemie łęczycka, sieradzka i wieluńska*, z. 2, *Urzednicy województwa łęczyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku*, oprac. E. Opaliński, H. Zerek-Kleszcz, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1993.
- Wiśniewski J., *Katalog prątów i kanoników sandomierskich od 1186 do 1926 r. tudzież sesje kapituły sandomierskiej od 1581 do 1866 r.*, Radom 1926.
- Wiśniewski E., *Prepozytura wiślicka do schyłku XVIII wieku. Materiały do struktury organizacyjnej*, Lublin 1976, *Materiały do atlasu historycznego chrześcijaństwa w Polsce*, t. 2, cz. 2.

- Województwo lubelskie w drugiej połowie XVI wieku, Atlas historyczny Polski. Mapy szczegółowe XVI wieku, 3, oprac. S. Wojciechowski, Warszawa 1966.
- Wolff A., *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI wieku*, „Studia Źródłoznawcze” 1957, 1.
- Wyczański A., *Między kulturą a polityką: sekretarze królewscy Zygmunta Starego (1506–1548)*, Warszawa 1990.
- Wyczański A., *Uwarstwienie społeczne w Polsce XVI wieku. Studia*, Wrocław 1977.
- Zajda A., *Nazwy staropolskich powinności feudalnych danin i opłat (do 1600 roku)*, Warszawa–Kraków 1979 („Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze”, 497, 60).

Websites (Strony internetowe)

- Bukowski W., *Luborzycza*, w: *Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu*, <http://www.sloownik.ihpan.edu.pl/search.php?id=9345&q=Luborzycza&d=0&t=0> [dostęp: 12 II 2022].
- Hajdukiewicz L., Kowalska H., *Filip Padniewski h. Nowina*, w: *Internetowy polski słownik biograficzny*, <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/filip-padniewski-h-nowina> [dostęp: 15 II 2022].
- Leszczyńska-Skrętowa Z., *Jangrot*, w: *Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu*, <http://www.sloownik.ihpan.edu.pl/search.php?q=Jangrod&d=3&t=0> [dostęp: 12 II 2022].
- Sikora F., *Biskupice*, w: *Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu*, red. T. Jurek, <http://www.sloownik.ihpan.edu.pl/search.php?id=2749&q=Biskupice&d=0&t=0> [dostęp: 12 II 2022].

NOTA O AUTORZE

Waldemar Kowalski – prof. dr hab., wykładowca w Instytucie Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach. Jego zainteresowania badawcze obejmują stosunki wyznaniowe, etniczne i dzieje Kościoła katolickiego w Polsce XV–XVIII w., emigrację z Wysp Brytyjskich do Europy Środkowej w XVI–XVII w., nauki pomocnicze historii, a szczególnie historię archiwów i kancelarii oraz epigrafikę.

ABOUT THE AUTHOR

Waldemar Kowalski – full professor at the Department of History of Jan Kochanowski University in Kielce. His scholarly interests include: religious and ethnic relations, the history of the Catholic Church in Poland in the 15th–18th centuries, emigration from the British Isles to Central Europe in the 16th–18th centuries, and the auxiliary disciplines of history, especially the history of archives and chancelleries, and epigraphy.

